

Keemia lahtine võistlus
Noorem rühm (9. ja 10. klass)

Tallinn, Tartu, Kuressaare, Narva, Pärnu, Kohtla-Järve 5. november 2005. a

1. Selles ülesandes on tegu muinasjutumaailmaga, kus kristalse valge võluaine erineva protsendilise sisaldusega lahustel on alljärgnevad värvid:

Protsendiline sisaldus	Värvus	Protsendiline sisaldus	Värvus
>1 kuni 6	punane	>37 kuni 39	helesinine
>6 kuni 15	oranž	>39 kuni 45	sinine
>15 kuni 19	kollane	>45 kuni 50	violetne
>19 kuni 37	roheline	>50	värvitu

Võluaine maksimaalse protsendilise sisaldusega lahus on täpselt 50%; olgu kõikide lahuste tihedus $1,5 \text{ g/cm}^3$.

a) i) Arvutage, mitu grammi võluainet on vaja 5,45 L punase lahuse (5,45%) valmistamiseks. **ii)** Arvutage vee mass, mis võimaldaks punktis **i)** arvutatud võluaine kogusest saada küllastunud lahuse. (2)

b) 400 ml 47% lahusele lisati 348 g vett. i) Arvutage võluaine protsendiline sisaldus lõpplahuses ja **ii)** kirjutage, millised värvid esinesid kirjeldatud lahendamisel. (2)

c) 15% võluaine lahus seisis avatuna pikka aega päikese käes. Eeldades, et päikesekiirgus lahuse värvi ei muuda, põhjendage, miks ja millist värvi oli võluaine lahus peale pikaajalist seismist päikese käes. (2)

d) Kunstnik valas kokku 540 ml 5% lahust 435 g 42% lahusega.

i) Arvutage saadud lahuses võluaine protsendiline sisaldus.

ii) Kirjutage, millist värvi olid võluaine lähtelahused ja saadud lahus.

iii) Milline värv tekiks, kui sama värvi reaalsed lahused kokku valada? Eeldage, et reaktsiooni ei toimu ja värvus ei sõltu reaalsete ainete protsendilisest sisaldusest (2) **8 p**

2. Organismis edasikantud hapnikust on osa füüsikaliselt lahustunud vereplasmas, osa aga keemiliselt seotud hemoglobiiniga verelibledes. Hemoglobiinis on 54,6550% elementi **X**, 20,9383% elementi **Y**, 16,4012% elementi **Z**, 7,2852% elementi **Q**, 0,3850% elementi **A**; lisaks neile sisaldub hemoglobiini molekulis VIIIB rühma metalli **B** aatomeid. Element **X** sisaldub kõikides orgaanilistes ühendites. Elemendid **Y** ja **Q** moodustavad ühendi Q_2Y , milleta oleks elu võimatu. Element **Z** moodustab kaheaatomiliste molekulidena põhimise osa atmosfäärist. Ühes hemoglobiini molekulis on 780 elemendi **Z** aatomit. Elemendi **A** aatommass on kaks korda suurem elemendi **Y** aatommassist. Hemoglobiini on veres 140 g/liitris. Üks molekul hemoglobiini võib siduda kuni 4 molekuli hapnikku.

a) Kirjutage elementide **X**, **Y**, **Z** ja **Q** sümbolid ja nimetused. (2)

b) Arvutage hemoglobiini molaarmass. (1,5)

c) i) Arvutage elementide **A** ja **B** molaarmass; **ii)** kirjutage nende sümbolid ja nimetused (3)

d) Arvutage hemoglobiini empiiriline valem (aatommassid võtke maksimaalse täpsusega) (3)

e) Arvutage hapniku maksimaalne ruumala, mis kantakse edasi ühe liitri (täpselt) vere poolt. Eeldage, et ühes liitris vereplasmas lahustub 2 ml hapnikku ja hapniku molaarruumala inimkeha temperatuuril on $25,4 \text{ dm}^3/\text{mol}$. Vereplasma ruumala võrdub vere ruumalaga. (2,5) **12 p**

3. Metaan on maagaasi peamine komponent. Seda võib saada ka alumiiniumkarbiidi reageerimisel veega. Metaani põlemise saadusaineteks on oksiidid **A** ja **B**, mis pole võimelised edasi oksüdeeruma. Metaani reageerimisel kõrgel temperatuuril oksiidiga **A** moodustub vesinik ja sõltuvalt temperatuurist ning lähteainete vahekorrast kas oksiid **D**

või oksiid **B**. Metaani kuumutamisel katalüsaatori juuresolekul moodustub samuti vesinik ning lihtaine **G**. Lihtaine **G** põlemisel moodustub oksiid **B**, mis hõõguva lihtaine **G** toimel redutseerub oksiidiks **D**. Oksiid **D** on väga mürgine redutseerivate omadustega gaas, mida kasutatakse metallide saamiseks. Ka lihtainet **G** kasutatakse metallide saamiseks, kus lihtaine **G** suure ülehulga tõttu võib moodustada nii oksiid **B** kui **D**. Oksiidist **D** ja vesinikust sünteesitakse kõrgel temperatuuril ja rõhul katalüsaatori juuresolekul metanooli.

a) Kirjutage oksiidide **A**, **B**, **D** ja lihtaine **G** valemid ja nimetused. (2)

b) Kirjutage reaktsioonivõrrandid i) alumiiniumkarbiid + vesi $\rightarrow$, ii) metaan + $O_2 \rightarrow$, iii) metaan + **A** $\rightarrow H_2 + D$, iv) metaan + **A** $\rightarrow H_2 + B$, v) metaan $\xrightarrow{0t^0t} H_2 + G$, vi) **G** + $O_2 \rightarrow B$, vii) **G** + **B** $\rightarrow D$, viii) $Fe_3O_4 + D \rightarrow Fe + \dots$, ix) $CuO + G \rightarrow D$, x) $\rightarrow$ metanool (5) 7 p

4. Lihtained **A** ja **B** moodustavad oksiide **X**, **Y** ja **Z**. Oksiidi **X** kasutatakse suletud süsteemides väljahingatava õhu regenereerimiseks, kus saadusaineteks on vesiniksool **D** ja lihtaine **B**. Oksiid **X** võib laguneda oksiidiks **Y** ja lihtaineks **B**. Veega reageerimisel annavad oksiidid **X**, **Y** ja **Z** hüdroksiidi **E**, mille molaarmass on 56,1 g/mol. Oksiidide **X** ja **Y** reageerimisel veega moodustub veel oksiid **Q**. Nendes reaktsioonides sama hulga hüdroksiidi **E** tekkimisel moodustub aine **X** saadusainet **Q** kolm korda rohkem, kui seda saadakse aine **Y**. Aine **Q** laguneb nii kuumutamisel kui katalüsaatori toimel. Moodustuvad oksiid **G** ja lihtaine **B**. Oksiidide **X**, **Z** ja **G** molekulis on ühesugune arv aatomeid. **Y** ja **Q** molekulis on aatomeid võrreldes eelmistega ühe võrra rohkem.

a) Kirjutage ainete **A**, **B**, **D**, **E**, **G**, **X**, **Y**, **Z** ja **Q** valemid ja nimetused. (5)

b) Kirjutage reaktsioonivõrrandid: i) $X + H_2O + CO_2 \rightarrow$, ii) $X \rightarrow Y + B$, iii) $X + H_2O \rightarrow$, iv) $Y + H_2O \rightarrow$, v) $Z + H_2O \rightarrow$, vi) $Q \rightarrow G + B$, (6) 11 p

5. Element **Y** moodustab lihtaine **X**. Lihtaine **X** reageerib gaasilise lihtainega **A**, andes gaasilise aine **B**. Lihtaine **X** reageerib veega, moodustades hapete **B** ja **C** lahused. Aine **X** reageerimisel külma KOH lahusega moodustuvad soolad **D** ja **E** ning vesi. Kui nimetatud reaktsioon viia läbi kuuma KOH lahusega, siis soola **E** asemel moodustub sool **F**. Soola **F** molaarmass on soola **E** molaarmassist 32,0 g/mol võrra suurem. Soolades **E** ja **F** molekulis on üks elemendi **Y** aatom ja nendes on vastavalt 39,2% ja 29,0% elementi **Y** (massi järgi).

a) Toodud arvuliste väärtuste järgi arvutage elemendi **Y** molaarmass. (2,5)

b) Arvutage ühendite i) **E** ja ii) **F** molaarmassid. (1)

c) Kirjutage ainete **X**, **A**, **B**, **C**, **D**, **E** ja **F** valemid ja nimetused. (3,5)

d) Kirjutage reaktsioonivõrrandid: i) $X + A \rightarrow$, ii) $X + H_2O \rightarrow$, iii) $X + KOH$ (külm) $\rightarrow$, iv) $X + KOH$ (kuum) $\rightarrow$. (4) 11 p

6. Ühend YIO_x on valge kristalne aine, mis värvib leegi kollaseks. Selle vesilahus on neutraalne. $10,35 \text{ cm}^3$ 5,00% ($1,034 \text{ g/cm}^3$) ühendi YIO_x lahust lisati hapestatud KI lahusele, mida oli võetud liias. Lahus muutus tumepruuniks, sest moodustus lihtaine **A**. Moodustunud lihtaine **A** hulk määrati $Na_2S_2O_3$ 0,6500 M lahusega, mida kulus $30,77 \text{ cm}^3$. Tiosulfaat oksüdeerub $S_4O_6^{2-}$ -iooniks. Tiosulfaat ja lihtaine **A** reageerivad moolivahekorras 2 : 1.

a) Kirjutage i) elemendi **Y** sümbol ja ii) lihtaine **A** valem. (1)

b) Kirjutage i) ionide IO_x^- , I^- ja H^+ vahelise reaktsiooni ioonvõrrand ja ii) elektronide ülemineku võrrandid. (4)

c) Kirjutage i) tiosulfaatiooni ja lihtaine **A** vahelise reaktsiooni ioonvõrrand ja ii) vastavad elektronide üleminekuvõrrandid. Märkige ionides oleva väevli oksüdatsiooniastmed. (2)

d) Põhjendage ja arvutage ühendi YIO_x valem. (4) 11 p